

LLIBRES

Fuentes y métodos de la historia local. Actas, Instituto Estudios Zamoranos «Florian de Ocampo» (CSIC), Zamora, 1991, 688 pp.

A l'octubre de 1990 es realitzà a Zamora el Segon Congrés organitzat per l'Instituto de Estudios Zamoranos —el primer se centrava sobre els estudis històrics a la província de Zamora i les actes es publicaren l'any 1989. Ara es pretenia donar un pas més i analitzar les fonts i mètodes de la història local. És evident, però, que en aquestes publicacions el resultat és molt desigual, ja que al costat d'articles que plantegen nous enfocaments metodològics i propostes de treball hi trobem molts d'altres que no són més que repeticions de qüestions metodològiques o conceptuals prou conegudes.

Analitzant el llibre, observem que en molts casos les comunicacions resulten ser més interessants que les ponències. La comunicació és una experiència concreta sobre una qüestió «potser poc important», però que explica detalladament el mètode, les fonts, les observacions i les deduccions. Genèricament hom pot veure com els arxius, locals, municipals o provincials ofereixen noves possibilitats d'investigació, si bé de vegades no s'utilitzen els avantatges que ofereix la història local, en no interrelacionar els factors delimitats en un espai i que possibiliten una altra comprensió historiogràfica.

Al llarg de les «Actes» hi ha propostes d'investigació tant pel que fa a la metodologia com pel que fa a les fonts, però al mateix temps hi ha pàgines que no aporten ni concreten res i que es limiten a una autocomplaença per mitjà de les cites com si l'objectiu fos fer «currículum».

Com sempre en aquests Congressos, el que podríem denominar «el lloc de la història local» està present al llarg de molts treballs, repetint i justificant la funció d'aquesta història. A hores d'ara tothom s'apunta al carro de la història local, sense adonar-se que no es tracta només d'un canvi d'escala espacial, sinó també de la possibilitat de plantejar-se qüestions que des d'una altra perspectiva no es poden abordar. Hi ha, però, un fet que cal assenyalar, i és que si els anys setanta varen ser anys d'eclosió de la història local, la dècada dels vuitanta s'ha caracteritzat pel nombre de congressos en els quals la història local ha estat present. Així, sense pretendre ser exhaustius, a nivell de tot l'Estat podem recordar: Les Jornades d'Estudis Històrics Locals, promogudes per l'Institut d'Estudis Balearics des de 1981 (s'han publicat les corresponents a les III de 1983). Les Jornades sobre el Pla de Barcelona i la seva història de 1982 i 1985. Col·loquis sobre la història de la Rioja 1982 i 1985. El Congrés d'història contemporània de Teruel 1984. Les Jornades de Joves historiadors catalans 1984 i 1988. I Col·loqui Internacional d'història local. L'espai viscut 1988. Primeras Jornadas sobre fuentes documentales para la historia de Madrid 1988. I Congrés d'història de Salamanca 1989. Primer Congreso de historia de Zamora 1989. Fuentes y métodos de la historia local, Zamora 1990. I Congrés de Centres d'Estudi de Parla Catalana, Lleida 1991. I Congrés Internacional d'història local de Catalunya 1991.

La realitat és, però, que el terme «història local» amb una pretensió significat comú té significats molt diversos. Així, per exemple, el professor J. Miguel Delgado, a la ponència «Fuentes d'història contemporània de la Rioja» afirma que «en els últims 150 anys no hi ha hagut consciència autònoma a la Rioja, per això la història local té en la nova organització territorial d'Espanya, la seva arrencada i busca reforçar la seva autonomia tot recomponent la pròpia història». Ens fa la impressió que es tracta d'història de la regió, i que no té res a veure amb el concepte d'història local.

En molts altres casos sembla que «història local» és tot el que no té un lloc en una «història general». Així, hi ha un conjunt de treballs sobre història urbana de les capitals de província, com les comunicacions sobre el creixement urbà de Zamora o la ponència sobre l'evolució urbanística de Madrid. Podríem posar altres exemples on el concepte d'història local s'identifica amb territori menor, sigui regió, província o ciutat. Finalment sorprèn que a la terra

del pa i el vi no es presenti ni un sol treball sobre els condicionaments rurals, les formes de vida, les relacions amb la capital comarcal o provincial, la distribució de la propietat o les implicacions dels moviments migratoris, per posar uns exemples. D'altra banda, tot l'àmbit antropològic és quasi inexistent en aquestes «Actes» on hi manquen treballs sobre els mercats locals, l'alimentació, les mentalitats, relacions de parentiu i estructures familiars, vida quotidiana, entitats i institucions locals. Hi manquen també estudis a partir de l'arqueologia, tant pel que fa al passat més llunyà com a l'arqueologia industrial.

El llibre *Fuentes y métodos de la historia local* està estructurat a partir dels tres grans àmbits cronològics de les jornades, incloent-hi totes les ponències i comunicacions en aquests apartats.

Pel que fa a la història medieval es presentaren dues ponències sobre les fonts arxivístiques, la del professor Severino Hernández, director de l'arxiu de la Universitat de Salamanca, que analitza la funció dels arxius i arxivers, manifestant la necessitat que hi ha de rescatar, ordenar, respectar la procedència i informatitzar els fons documentals a fi que puguin ser útils. De les dues ponències metodològiques, la del professor Julio Valdeón, «Historia medieval e historia local», situa el paper de la història local en els últims anys, tot assenyalant possibles línies d'investigació. De les cinc comunicacions presentades, dos són inventaris arxivístics, una tercera planteja l'organització i formes de vida a les poblacions urbanes i territoris depenents a l'època medieval i la presentada per Julio Pérez Celada, «El lugar de Benefaces en el año 1435», és un exemple d'investigació en història local.

A l'àmbit de l'època moderna es presentaren dues ponències sobre fonts arxivístiques i una tercera sobre les possibles línies d'investigació que ofereix el marc de les ciutats preindustrials. De les quinze comunicacions —curiosament l'àmbit de més participació— cinc són inventaris arxivístics, municipals (com els de Benavente o els de la província de Ciudad Real), de la Diputació de Zamora i de l'arxiu general de Simancas (sobretot pel que fa al bloc d'hisenda), altres mostren les possibilitats dels arxius diocesans —per exemple, per mitjà dels llibres de visita parroquial— i dels arxius municipals. Hi ha una comunicació a partir dels «*autos de buen gobierno*» com a base per analitzar l'evolució de la vida quotidiana. De tot el conjunt, destaquem algunes comunicacions, com la de Eduardo Ve-

lasco Merino, «Fuentes demográficas para el estudio de la ciudad de Zamora en la segunda mitad del siglo XVIII», però són les comunicacions que parixen dels Protocols Notarials les més significatives, com la de Luis Vasallo Toranzo, «Canteros Transmeranos» (mestres d'obres de Cantàbria que entre els segles XV i XVII acapararen la majoria de les obres del regne de Castella), i la comunicació de Pilar Pérez Viñuales, «La comunidad mudéjar en la vega del río Jalón», i especialment la de Santiago La Parra López, «Metodología y fuentes locales en Valencia: consideraciones sobre su aplicación a la historia del siglo XVII». L'autor inicia la comunicació a l'entorn del concepte i funció de la història local tot observant la revalorització que implica per algunes fonts, com els arxius de protocols, judicials i parroquials. A continuació, planteja les fonts locals a la València foral moderna i acaba l'article mostrant com els estudis locals poden qüestionar interpretacions fins ara considerades establertes o definitives, concretant-ho en el cas de l'expulsió dels moriscos a partir de l'estudi del ducat de Gandia (pp. 307-317).

En el tercer àmbit, el que correspon a la història contemporània, és on hi ha un nivell més gran de dispersió i, d'alguna manera, en aquest àmbit, sembla que tota investigació pot ser considerada història local (per exemple la comunicació sobre la propaganda republicana a Madrid durant la guerra civil). La ponència del professor Antonio Fernández García es limita a un buidat arxivístic de Madrid en funció del creixement de l'espai urbà de la capital al segle XX, i la de J. Miguel Delgado Idarreta és una avaluació de les fonts arxivístiques existents per l'estudi de la Rioja. La ponència metodològica del professor Celso Almuíña Fernández, «Fondos y metodología para el análisis de la prensa local», és una proposta concreta per a una anàlisi comparada de la premsa local-provincial.

Potser el més interessant són les aportacions sobre la conceptualització de la història local, i en concret la proposta signada per P. Carasa, B. Garrido, J. Núñez i J. Vidal², on plantegen la relació entre el genèric i el particular aplicat a diversos nivells d'anàlisi, la comunicació es concreta en les interrelacions econòmiques, polítiques i socials entre els diputats per la província de Zamora com també la seva vinculació amb altres centres de decisió, com Madrid o Valladolid, des de 1876 fins a 1910. En el mateix sentit, la comunicació de H. Pascual Gete, «Fuentes y metodología para el estudio de la crisis de subsistencias de 1867/68. El ejem-

plo de Toro» (pp. 453-469), és una proposta metodològica potser excessivament morfològica, que busca la reformulació de lleis generals a partir de la comparació en diverses escales.

Altres comunicacions mostren noves possibilitats d'investigació, com la de L. Santiago Díez a partir de l'arxiu del Banc d'Espanya. També és interessant, veure com es va generalitzant l'ús dels llibres de Matrícula Industrial per apropar-se a l'anàlisi de l'estructura econòmica local. S. González i M. Redero utilitzen aquesta font per l'estudi de Zamora a 1935 (pp. 443-451).

Finalment el llibre es tanca amb la transcripció de la conferència d'Antoni Gavaldà «Història local i comarcal en el disseny curricular. Aportacions metodològiques i didàctiques». En el moment que la Reforma de l'ensenyament obligatori és a prop de posar-se en pràctica és un encert incloure aquest text a les actes de *Fuentes y métodos de la historia local*, ja que molt sovint existeix un divorci força gran entre la ciència i la didàctica. Antoni Gavaldà, en una primera part, replanteja el concepte d'història local i posteriorment sistematitza les dificultats d'aplicació d'aquesta història en el marc de la reforma, condicionada per diversos factors, com són: l'estabilitat del professorat en un destí, saber seleccionar els continguts significatius, saber ressituar els processos històrics en funció de l'entorn, i l'actitud del professor vers la història. Ara, és el propi disseny curricular el que incorpora el tractament de l'entorn com un element propi i per tant aquest és el repte de la Reforma pel que fa a les Ciències Socials i, val a dir, que les dificultats són importants per la manca de recursos instrumentals que es troben la majoria dels ensenyants i pel canvi de mentalitat que exigeix aquesta proposta nova per l'aprenentatge i l'ensenyament.

Articles com el presentat en aquest Congrés, i altres de semblants, com el de J. Domínguez, «La historia local en la escuela», publicat en el volum *El entorno en la enseñanza de las ciencias sociales* (Madrid, MEC, 1987) o el de J. Pages «Un proyecto: el estudio de la sociedad», publicat a *Cuadernos de Pedagogía* (febrer de 1990) són punts d'arrencada necessaris per reformular el paper de la història local en el context de l'ensenyament. A hores d'ara, a Catalunya, s'han fet algunes passes, com els dos Simposis sobre l'ensenyament de les ciències socials, però pensem que els Centres d'Estudis Comarcals o Locals han d'intervenir en el que serà el currículum dels estudiants a partir de la Reforma.

Joan Camós

NOTES

1. J.M. Delgado Idarreta, «Fuentes para la historia contemporánea de la Rioja», pp. 379-389.
2. Pedro Carasa Soto, Benigno Garrido, Julio Nuñez, José Vidal, «Historia local y prosopografía aplicadas al análisis de una estructura de poder. Diputados zamoranos a Cortes entre 1876-1910», pp. 477-513.

Raymond SALA: **Le visage de la mort dans les Pyrénées catalanes. Sensibilités et mentalités religieuses en Haut-Vallespir. XVIIe, XVIIIe et XIXe siècles, prefaci de Pierre Chaunu. Economica, Paris, i CREC, Universitat de Perpinyà, 1991, 457 pp.**

No és cap *boutade* que l'il·lustre prologuista d'aquest treball afirmi rodonament: «Ce livre est un livre». El mateix Chaunu en fou el director abans que, convertida en tesi d'Estat, l'esforç de l'autor es veiés premiat amb la màxima qualificació del doctorat. Després de l'obra pionera de Philippe Ariès i de Michel Vovelle sobre la mort, ¿era possible —es pregunta Chaunu— d'afegir-hi quelcom de nou? La resposta —diu— és aquesta tesi bella, sòbria, neta, profunda, precisa.

Ramon Sala és un català de Sant Llorenç de Cerdans pregonament arrelat a la seva terra pirinenca. A la «Introducció» del llibre confessa la seva adscripció —que qualifica de «prolongament»— en la línia dels treballs de Vovelle i del mateix Chaunu, i en particular de l'obra d'aquest *La mort à Paris*, amb una metodologia comparable —afegeix—, però en un espai infiniment més reduït: el microcosmos vallespirenc, que permet l'anàlisi individual. En aquest sentit el llibre s'insereix en l'àmbit de la història local. L'estudi ha estat fet bàsicament damunt 1.244 testaments de fons no-

tarials, més el despullament sistemàtic dels arxius parroquials de la comarca, municipals, privats i finalment dels «guardians de la memòria» a través d'una trentena d'entrevistes amb persones d'edat. Malgrat aquesta massa d'informació, a la «Conclusió» l'autor expressa els seus dubtes sobre el grau de validesa de la mostra: un miler i mig de testaments sobre vint mil òbits d'adults, cosa que representa poc més del 6 per cent dels difunts traspassats que han deixat un testimoniatge escrit sobre la mort pròpia. ¿No atribuirem als pobres —es pregunta— allò que pensaven els rics? ¿Practicaven, els uns, una religió-espectacle, i els altres una religió d'elit? ¿No existeix —podríem inquirir nosaltres—, contra el que afirma Chaunu, religió popular, sinó individual: «L'homme n'est qu'un homme devant la mort et Dieu ne fait pas acception de personne. Il n'y a pas de religion populaire.» (p. 369)? L'obra, no gens menys, resta tota ella immersa en l'observança de la més estricta ortodòxia dogmàtica catòlica.

El llibre consta de cinc capítols. El primer és dedicat a enquadrar geogràficament i històricament «Un espai per a la mort»: l'Alt Vallespir, territori català nord-pirinenc, on l'Església va conservar la llengua del poble fins a dates que són fites significatives: 1850 en els sermons escrits, 1914 en els predicats des de la trona. Mitja dotzena de parròquies i uns pocs milers d'habitants. Territori agrícolament pobre, amb ramaderia que havia impulsat una forta activitat drapera a Prats de Molló i en decadència als temps de què s'ocupa el llibre; explotació forestal, alguna farga; país de traginers i, des de la creació de la nova frontera sorgida del tractat dels Pirineus, també de contrabandistes.

El capítol segon, «Una aproximació a la mort», és dedicat a la demografia a través dels registres parroquials. Hi sobresurt el retrocés de la mortalitat dels adults al segle XVIII: les taxes de 40 i fins 60 per mil de la centúria anterior passen a no superar el 30 per mil. L'alta mortalitat infantil s'aguanta fins al segle XIX; els encadenaments d'epidèmies estivals i d'hivern són les pitjors hecatombes. Crida l'atenció no veure esmentada entre les malalties més corrents de la contrada la tuberculosi pulmonar, tan freqüent als segles XVIII i XIX; els aires sans de la muntanya? Les carsties alimentàries hi són, però en tot cas la fam hi és l'excepció, no pas la norma.

«Una aproximació a la religió» constitueix el capítol tercer. Entrem dins la història de les mentalitats. Amb una mitjana superior a la francesa, l'Alt Va-

llespir comptava amb gran nombre d'edificis de caràcter religiós: temples parroquials, santuaris, ermites, oratoris. Centrada entorn de l'església parroquial, la vida dels fidels s'agrupava en confraries, a través de les quals es manifestava la devoció col·lectiva, tot sovint esquitxada de reminiscències paganes: la festa de l'ós, contra el dimoni de l'hivern, celebrada el dia de la Candelera, carregada de pràctiques supersticioses; el culte de l'arbre... Al costat d'aquestes manifestacions, l'animitisme cristià encapçalat per la deessa-mare: la Verge Maria, font inacabable de processons i pelegrinatges al Coral, al Fau, a Núria, fins a temps recents; les processons i representacions de Setmana Santa, les festes de Tots Sants... Tot de cara a la mort, a la salvació de l'ànima. És l'època de la devoció a les ànimes del purgatori. El discurs de la mort és controlat per l'Església.

El capítol quart, «De l'agonia al cementiri»: els darrers instants, la mort, que generalment és un acte públic; l'assistència religiosa; la preparació del cos (amb mortalla o vestit, amb sabates o sense); l'anunci de l'òbit, l'enterrament, el dinar fúnebre, les exèquies funerals, el cost econòmic, l'elecció de la sepultura amb el seu aire de pre-segregació burgesa... Aquest últim punt planteja el problema d'una dissonància: contràriament a la tendència de l'època, els difunts de Prats de Molló, la població més important de la contrada, preferien ser enterrats al cementiri abans que a l'interior de l'església, tal vegada —apunta l'autor— perquè aquesta no era segura i va patir esfondraments parcials. «El cementiri, esdevingut el santuari per excel·lència del record, tradueix la naixença d'una nova mentalitat, d'una nova actitud que anuncia el culte dels morts contemporani. Medi obert, animat, familiar en altre temps, el cementiri devé un medi tancat, congelat en l'estricta disposició de les tombes.» (p. 225) L'escatologia col·lectiva, vençuda per la del Judici particular. Igual que en els capítols anteriors, cada cas general ve il·lustrat per un o més d'individus.

El capítol cinquè i últim, que Ramon Sala titula «La qüestió de la salvació», ocupa major extensió. És el discurs testamentari, seguit amb tot detall, i on són més perceptibles els canvis de mentalitat col·lectiva esdevinguts en els transcurso dels temps. «Document pour le salut de l'âme sous le regard de la mort», com l'ha definit Chaunu, el testament en l'Antic Règim, fet en salut o més sovint en presència de la mort, prima l'aspecte espiritual damunt el material. Cert que —entrant en l'examen d'un dels seus components— «la

mentalitat de l'època, masculina o femenina, s'acomoda malament amb una devoció interior. Li calen [...] multitud de pràctiques devotes» (pp. 263-264) La principal, no cal dir-ho, són les misses de difunts. La mort cristiana —ho ha dit Ariès— és essencialment l'ocasió de misses. El nombre de les testamentàries a l'Alt Vallespir durant l'Edat Moderna dona mitjanes entorn de les 150 per cada testament! El dimorfisme sexual s'hi aprecia discretament: més misses encarregades per dones fins al segle XVII, en què són per un igual. Resta, finalment, el problema de la laïcització dels testaments en arribar al XIX. Aquest empobriment no tradueix necessàriament, segons l'autor, una indiferència. El mutisme —s'entén religió— dels testaments decimonònics, els enterraments civils minoritaris no autoritzen una interpretació fàcil, i per tant simplista, que permeti suposar que Déu és absent a l'hora del traspàs... encara que sigui —conclou, després d'aquests punts suspensius— sense la presència del capellà.

Amb les limitacions apuntades, el treball mostra que, no fa tant de temps, els petits i els grans, els pobres i els rics sabien morir. La mort ens situa dins la història i només ella ens obre les portes de l'Eternitat. (p. 372)

Jaume Codina

DD.AA.: **L'activitat industrial a la Catalunya interior**, Centre d'Estudis del Bages, «Miscel·lània d'Estudis Bages», núm. 6. Manresa, 1990.

Amb el nou plantejament de dedicar cada número a un tema monogràfic concret, el Centre d'Estudis del Bages treu a la llum la seva miscel·lània número 6. El tema escollit per obrir aquesta nova sèrie és el de l'activitat industrial. D'un interès de primer ordre, si tenim present el paper jugat per les terres interiors de les conques del Llobregat i del Cardener durant tot al llarg del segle passat i fins ben entrat l'actual.

Componen aquesta Miscel·lània un recull de 12 articles, que van des d'una aproximació tipològica de pesos de teiler ibèrics i romans fins a una petita recreació fotogràfica basada en l'estètica de la desindustrialització. El gruix dels treballs, però, aborden diversos aspectes relacionats amb la industrialització tèxtil, sempre dins l'àmbit de la Catalunya central.

Dins aquest ventall cronològic d'ampli abast, alguns treballs se situen, amb l'exploració de certs casos modèlics, en moments fonamentals en el desenvolupament de la indústria. Així, l'estudi d'una casa de tint localitzada a la Manresa del segle XIV esdevé un exemple significatiu del procés d'absorció d'artesans, provinents d'altres contrades, que en aquest segle va acabar convertint la ciutat en un veritable centre urbà de serveis. A l'altre cap de la corda, un interessant estudi sobre la família al poble de Navarcles, l'any 1936 (període en el qual es podria considerar arribada al punt màxim la generalització del treball tèxtil, tan estès en aquestes comarques), intenta posar en clar les estratègies seguides per les famílies d'obrers i pagesos; entre la maximització dels rendiments del treball tèxtil (preponderantment de base femenina) i la conservació, per part d'encara molts homes, del treball al camp. La modernització aportada per la indústria i la conservació de les formes de vida tradicionals. Una vegada més, és interessant comprovar com la primera, encara després d'anys de forta implantació, no esborra les formes de vida més arrelades, no acaba amb la preponderància de la família troncal. En aquest mateix sentit, resulta especialment paradigmàtic l'exemple de les colònies fabrils, que van proliferar a les vores dels rius Llobregat i Cardener: «*El obrero industrial comunica a su padre y hermanas agricultores el espíritu del progreso y éstos en cambio mantienen en el industrial el espíritu de la tradición que mantiene el respeto a la propiedad*», declara un opuscle de l'època referint-se als avantatges de la ubicació rural de les colònies. L'estudi d'aquests veritables monestirs de la producció empres, sobretot, a partir dels nombrosos textos que hi tenen relació: biografies, memòries, reglaments i fins i tot pàgines del mateix Prat de la Riba, obre un altre dels capítols més interessants. El fort contingut ideològic que fonamenta el sistema de colònies com també la traducció d'aquest en una determinada organització social i de l'espai s'intenten posar al descobert.

El comentari d'alguns fragments de la biografia sobre la fundació, la construcció i el desenvolupament d'una indústria del poble de Castellbell i el Vilar, o les notes autobiogràfiques de l'insigne enginyer tèxtil Josep Noguera, complementen des de diferents angles aquesta Miscel·lània. També hi són representats d'altres episodis menys exitosos de la industrialització a casa nostra. L'exemple de quatre fargues de Sallent al segle XVIII poden servir per millorar el coneixement del fracàs siderúrgic. I la

repressió de la vaga del 1900, els primers passos en l'organització del moviment obrer. D'altres articles, en fi, aborden qüestions més genèriques, com ara la immigració, les bases teòriques per a l'estudi de la industrialització a la comarca del Bages, i la història de la indústria cintera a Manresa.

En resum, l'aportació d'aquest conjunt de treballs, en un camp encara poc aprofundit a nivell local i amb molt terreny per endavant, és de gran valor per ajudar a discernir millor un dels punts que més preocupa els historiadors de la industrialització: el paper jugat per aquests nuclis interiors, lligats a l'energia hidràulica de rius i rieres, i la seva relació amb el centre barceloní.

Jordi Piñero i Subirana

Joan TARDÀ i COMA: **Republicans i catalanistes al Baix Llobregat a principi del segle XX**, Ajuntament de Sant Feliu de Llobregat/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1991, 275 pp.

El llibre de Joan Tardà va ser el guanyador de la tercera edició del Premi d'investigació històrica local i comarcal Llorenç Sans que s'atorgà a Sant Feliu de Llobregat l'any 1988. És important aquesta primera constatació per la manca d'hàbit de publicació de treballs guanyadors de premis (enhorabona als editors) i també perquè ha aparegut tres anys més tard de la seva presentació, cosa que ha permès que l'autor hi introduís modificacions importants però, alhora, ha perdut novetat per la tardança.

Per analitzar la modernització dels comportaments polítics i socials del Baix Llobregat entre 1900 i 1923, Joan Tardà parteix de dues premisses bàsiques: l'heterogeneïtat comarcal i la dependència creada per la proximitat de Barcelona, és a dir que el comportament polític i social és diferent segons la localitat i suposa l'expressió de les activitats barcelonines, ja que la successió d'hegemonies locals que poden ser contraposades respon a la diversitat del ventall polític barceloní amb més o menys influències segons el lloc (predomini radical o federal, paper més o menys important del regionalisme, etc.).

Pel desenvolupament del tema, Tardà es basa en tres fonts bàsiques: la premsa, els resultats electorals i els fons d'associacions del Govern Civil, a més dels estudis locals i generals que tracten el

període estudiat. Del conjunt se'n treu una successió cronològica dels fets que té alts i baixos, segons la consistència de la informació proporcionada per les fonts. La seva irregularitat provoca llacunes importants que tendeixen a les generalitzacions, que resulten perilloses en un context poc homogeni com era el Baix Llobregat en els primers anys del nostre segle.

Les actituds i el desenvolupament de dinàstics, republicans i catalanistes s'analitzen a partir de la influència en les respectives vides locals i, per fer un intent de síntesi, es podria dir que els republicans no arriben a assolir una implantació efectiva degut a les desavinences internes, i que els dinàstics es veuen substituïts pel regionalisme quan aquest suposa un sentiment de seguretat i de defensa de Catalunya davant una visió espanyolista i una radicalització del moviment obrer.

Tardà considera que els conflictes socials i polítics no són gaire aguditzats, ja que els pobles agrícoles són poc conflictius i els industrials es veuen neutralitzats per l'«aiguabarreig» de treballadors primaris i secundaris.

Segons la tesi del llibre, en aquestes condicions se succeeixen les diferències centrades, de manera especial, en les lluites electorals. D'aquí parteix una dificultat bàsica com és la repartició de la comarca en dos districtes electorals diferents, amb candidats i circumstàncies variables. L'autor intenta salvar aquest obstacle amb anàlisis preconcebudes dels comportaments locals, aspecte que es pot anar desenvolupant o desmentint a partir de la documentació local, que aclareix molts conceptes que resten foscos en una interpretació general.

De la lectura del llibre se'n desprenen incògnites que posteriors estudis han d'aclarir, com ara per què els republicans no van aconseguir arrossegar el moviment obrer cap a les seves posicions o ho feren de manera parcial en l'espai i en el temps, o com es produí el trànsit entre el caciquisme dinàstic i el període regionalista que, en alguns casos, només va tenir el parèntesi del poder republicà, o bé com evoluciona aquest moviment obrer que no acaba d'integrar-se en les files del republicanisme i té els seus tempteigs amb l'anarquisme.

El valor innegable de *Republicans i catalanistes...* rau en l'exhaustiva recollida de dades realitzada a partir de les fonts bàsiques utilitzades. Pocs intents s'havien fet fins al moment de resseguir de manera sistemàtica l'evolució de la comarca des del punt de vista de la premsa, com des de l'aspecte associatiu, explotant fonts que, per feixugues, es

deixen de banda sovint. Com a conseqüència, el recull de dades electorals resulta de gran interès per analitzar comportaments locals i generals, ja que les contradiccions que s'observen són notòries, senyal que l'evolució dels anys analitzats no deixa de ser interessant. Tant si es mira a nivell local com en un àmbit més ampli, es veu que, tradicionalment, s'han tingut més en compte els resultats globals o barcelonins que els motius que provoquen àmplies discrepàncies quan es miren àmbits més reduïts. Estudis posteriors han de donar o treure la raó a les conclusions de Joan Tardà.

Joan Anton Carbonell

BARÓ DE MALDÀ: Exili de Barcelona i viatge a Vic (1808), edició, introducció i notes a cura de Vicenç Pascual i Rodríguez i Carme Rubio i Larraona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, «Biblioteca Serra d'Or», Barcelona, 1991, 187 pp.

Les extensíssimes memòries de Rafael d'Amat i de Cortada, baró de Maldà (1746-1818), dipositades a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona i que tenen per títol *Caixa de Sastre*, han estat publicades només parcialment per diversos estudiosos en la part corresponent al segle XVIII. Vicenç Pascual i Carme Rubio donen a la llum la part del dietari escrit entre el 17 de setembre i el 14 de novembre de 1808, període en què el baró escapa —com molta altra gent— de la Barcelona dominada pels napoleònics i sojorna a Vic, fent camí cap a les seves possessions.

L'obra consta de dues parts ben delimitades: un llarg estudi introductor dels autors, i la reproducció del dietari del baró entre les dates esmentades. La transcripció del text ha estat curósament normalitzada, però sense desvirtuar l'estil peculiar de Rafael d'Amat ni el gust d'època que fa atractiva la seva lectura.

A les pàgines escrites pel baró s'hi reflecteix l'ambient bèl·lic i patriòtic dels inicis de la Guerra del Francès, la incertesa de la situació política espanyola i l'ambient revolucionari del moment, que fa trontollar l'estructura social. Però també hi ha una viva pintura local de la ciutat de Vic i la seva comarca: hi desfilen els notables, les rutes, els carers, les esglésies, les fires, lluminàries i correbous.

Però l'obra també és remarcable per

l'estudi preliminar. Amb estil clar i afany divulgatiu, Vicenç Pascual i Carme Rubio exposen la vida i costums de Rafael d'Amat com un paradigma del tarannà de la noblesa rendista del segle XVIII. Seguint les petges de la «història de les mentalitats», s'analitza l'afició literària del baró, les relacions familiars i sentimentals, les bones maneres, el comportament religiós, el temperament, etc.

Maties Ramisa

Josep BARGALLÓ i BADIA: **Balls i danses de les comarques de Tarragona 1. El Priorat**, Diputació de Tarragona, Tarragona, 1991, 173 pp.

El volum I de la col·lecció *Balls i danses de les comarques de Tarragona*, publicat per l'Excel·lentíssima Diputació de Tarragona, és dedicat a la comarca del Priorat. El seu autor, Josep Bargalló i Badia, ha realitzat una descripció exhaustiva dels balls tradicionals que s'han conservat, amb més o menys vitalitat, en els diferents pobles de la comarca.

El treball és el resultat de l'esforç realitzat per recopilar, i fins i tot reconstruir, uns balls que, en molts casos, només eren vius en la memòria de la gent més gran de la comunitat. El mètode de recollida emprat és bàsicament el del treball de camp, és a dir, l'autor, amb un equip de col·laboradors, ha parlat directament amb les persones que podien oferir la informació necessària: musical, coreogràfica, d'abillament, etc., per poder descriure el ball amb tots els seus elements.

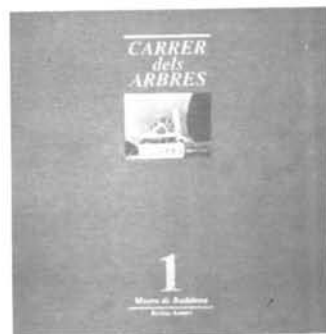
A part de les fonts d'informació oral (que el llibre sempre esmenta) hi ha referències a algunes fonts bibliogràfiques, com és ara el *Costumari* de Joan Amades o l'*Etnografia de Reus i la seva comarca* de Ramon Violant i Simorra. Pel que fa a aquestes fonts escrites, és d'agrair la contrastació que se'n fa, en algun cas, amb la font oral corresponent. Així, en la recuperació del *Ball de la Clavellinera*, d'Ulldemolins, s'ha considerat més útil adoptar la lletra i la música recollida pel Grup Carrutxa de Reus que la que presenta el *Costumari* de Joan Amades (no sempre prou fiable) perquè és considerada «més extensa i interessant».

La descripció dels balls es realitza poble a poble i va precedida d'una informació general sobre aspectes diversos relacionats amb la vida del poble: història, toponímia, festes, costums, cele-

bracions religioses, etc. La descripció de cada ball és acurada; s'indica: quan es ballava, quin era el vestuari emprat, quins eren els instruments utilitzats... i, a més, s'inclou la lletra de la cançó (quan el ball la té), la notació musical i el gràfic que mostra com es realitzen els desplaçaments dels balladors. S'inclouen, també, fotografies on hi ha algunes de les persones que han col·laborat en la recuperació del ball.

Tot plegat es tracta d'un llibre ben estructurat i documentat, i útil, sobretot, per a totes aquelles persones relacionades, d'una manera o altra, amb els esbarts dansaires.

Carme Oriol

Carrer dels Arbres, Museu de Badalona, n.ºs. 1 i 2 (tercera època), de setembre 1990 i octubre 1991.

El Museu de Badalona, des del 1979, té cura de l'edició d'una revista especialitzada en temes culturals i històrics com a testimoni de la seva activitat, hereva d'altres que tingué la institució des de la seva fundació el 1965. En el transcurs d'aquests darrers tretze anys, *Carrer dels Arbres*, que és el nom que ha rebut la publicació, ha viscut tres etapes ben diferenciades. La primera, iniciada el maig del 1979, fou la de la necessària tribuna per a la recuperació de la cultura i la història badalonina,

tot just aconseguit el primer ajuntament democràtic, i va esdevenir una eina didàctica ben útil per reconèixer la pròpia identitat. Durant una segona època, que començà el 1986, la revista volgué prendre volada i iniciar-se en l'àmbit de les revistes culturals catalanes que, deixant en un segon pla els temes locals, intenten ser punt de referència intel·lectual d'un moment, d'unes tendències i d'un país que es transforma. Canvià el format i es convertí en una revista ben dissenyada, amb una gran cura quant a la part gràfica. L'intent, però, no reeixí i, des del 1990, s'inicià la tercera etapa de la revista. Ara el que es pretén és, com al primer moment, tractar exclusivament temàtiques locals i fer un seguiment dels estudis que fan els investigadors sobre la ciutat. Alhora, però, a banda de la cura que es té en la presentació, s'intenta que també sigui atractiva a qualsevol persona interessada en la recerca de temes culturals i històrics, en el marc dels cada vegada més importants estudis sobre història local.

Així doncs, *Carrer dels Arbres*, que actualment té una periodicitat anual, tracta, en el seu primer número, corresponent al 1990, els següents temes: «Joan Amigó i l'arquitectura modernista a Badalona», de Pepa Solé; «El comerç de cabotatge a Badalona (1863-1887)», de diversos autors; «Joaquim Font i Cussó, 19 de juliol de 1936; les turbes incendiàries», de Joan Mayné i Amat; «La via Augusta entre el municipi Baetulo i la colònia Barcinò», de diversos autors; «Felip Barjau, cooperativista i revolucionari badaloní», de Josep Maria Solé i Sabater; «El mestre Francesc Feliu i Vegués (1829-1913)», de Mateu Rotger i Rosquellas; «1900, els carlins a l'assalt de Badalona», de Joan Villarroya i Font; «Jaume Passarell», de Margarida Abras i Pou; i «Gent Nova: Badalona dins la cultura catalana contemporània», d'Isabel Graña i Zapata.

Pel que fa al número del 1991, fou dedicat, monogràficament, a fer un repàs del procés històric de la ciutat, com a síntesi i colofó d'un curs d'història de Badalona que organitzà el Museu per tal de celebrar el centenari de l'edició de la *Monografia Històrica-Arqueològica de Badalona*, escrita per Gaietà Soler. Els articles, doncs, tracten els següents temes: «La historiografia badalonina (s. XVIII-s. XX)», de Montserrat Carreras i Garcia; «Els orígens de Badalona. L'època pre-romana», de Josep Guixart i Duran; «La ciutat romana de Baetulo: història i urbanisme», de Pepita Padrós i Martí; «Economia, producció i comerç a la ciutat de Baetulo», de Montserrat Comas i Solà; «La implanta-

ció del feudalisme (ss. vi-xv)», de Joan Rosàs i Reverté; «Del s. xvi al xviii. consolidació de les estructures socials, econòmiques i institucionals», de Maria Dolores Nieto i Sabatè; «1787-1875: conflictes, guerres i naixement d'una ciutat industrial», de Joan Villarroya i Font; «1875-1923: de la Restauració a la Dictadura: creixement industrial i urbà i conflictes socials», de Núria Casals i Cortès; «1923-1940: de la dictadura primoriverista a l'inici del Franquisme», de Núria Vall i Serra; i «Gaietà Soler i la seva influència dins de la historiografia arqueològica badalonina, en els darrers cent anys», de Josep Maria Padrós i Cuyàs.

Emili López i Tossas

Alfred MAURI i Ramon ROVIRA: **Guia del castell de Gelida**, Associació d'Amics del Castell de Gelida, Gelida, 1990, 28 pp.

És un fulletó en forma de bloc, pensat com a guia del castell gelidenc, amb un itinerari per visitar tots els llocs interessants del conjunt monumental.

L'obra, després d'uns mots de presentació i introducció, s'endinsa d'una manera sintètica en la història del castell pròpiament dit, des dels seus orígens fins a la seva destrucció, fent referències a la formació de la vila de Gelida, a la compra per part de Berenguer Bertran al segle xv, i la relació que tingué la fortalesa amb Pere, el Conestable, de Portugal. També es fa un petit comentari sobre l'església castellera, la Casa del Senyor, situada a la vila, i els fets més recents, de les ruïnes del castell. Clou la guia una genealogia dels senyors jurisdiccionalis, i també una extensa bibliografia. L'obra està profusament il·lustrada amb plànols de colors, fotografies i documents antics.

És un treball atípic, perquè es desmarca de les clàssiques guies turístiques i intenta donar una visió més erudita del lloc, la qual cosa és d'agrair en una obra d'aquesta mena. Creiem que el lector en sortirà beneficiat en escriure.

Salvador Llorac i Santia

Rosa SERRA, Anna BERNADICH i Montserrat ROTA: **Guia d'Art del Berguedà**, Consell Comarcal del Berguedà i Patronat del Centre d'Estudis del Berguedà, Barcelona, 1991, 202 pp.

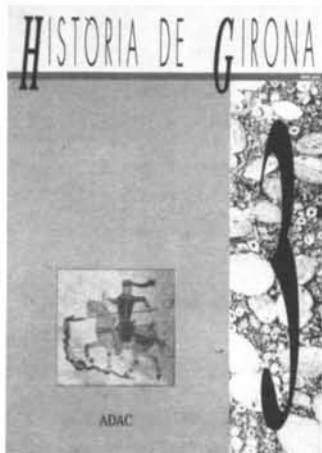
L'evolució històrica d'una comarca es defineix també pels seus monuments artístics. En aquesta guia es vol fer un estudi global del patrimoni artístic existent al Berguedà.

L'obra es divideix en dues parts complementàries: la primera, explicativa de les característiques, influències i tipologies principals que han definit l'art comarcal al llarg de la història; i la segona, on s'analiza l'objecte artístic a partir d'una classificació per termes municipals, complementat amb mapes i itineraris que en faciliten la localització. A causa de la multiplicitat d'obres, i partint d'una anàlisi estrictament formal, es prefereix l'estudi concret i sintètic de cada una d'elles, a un treball profund i a la vegada selectiu dels monuments més destacables.

Amb una clara intencionalitat divulgativa, es tenen també en compte d'altres particularitats d'aquesta terra: les masies, els molins, els castells i les colònies fabrils.

Glòria Roset Pujals

REVISTES I MISCEL·LÀNIES

► Història de Girona

L'Ateneu d'Acció Cultural de Girona (ADAC) ha encetat un rigorós projecte de recerca i divulgació de la història de la ciutat de Girona, des de l'origen dels primers poblaments a la zona fins els nostres dies, en el qual hi participen una important munió d'investigadors provinents no únicament del camp de la Història, sinó també d'altres bran-

ques científiques, tots ells destacats especialistes dels seus respectius àmbits i etapes històriques. Malgrat la previsible disparitat metodològica, hom procura una elemental homogeneïtat que doni coherència a la recerca. Un objectiu fonamental del treball és recollir les aportacions de la bibliografia existent i, alhora, presentar l'estat més actual de la investigació historiogràfica gironina. L'obra s'ofereix en 10 fascicles col·leccionables, que al capdavant han de constituir un únic volum enquadrable. La fitxa tècnica de l'obra està constituïda de la següent manera: direcció: Lluís Costa; coordinació general: Julià Maroto; disseny gràfic: Josep Pujol; coordinació núm. 1: Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona; coordinació núm. 2: Josep M. Nolla; coordinació núms. 3 i 4: Gabriel Roura. De moment han aparegut 3 fascicles, amb el següent sumari i autors: núm. 1: Medi físic, la prehistòria i la protohistòria (Lluís Pallí, Narcís Soler, M. Aurora Martín, Enriqueta Pons i Julià Maroto); núm. 2: Girona romana i el domini visigòtic (Josep M. Nolla, Josep Casas, Narcís M. Amich, Pere Castanyer, Concha Puertas, Jordi Sagrera i Joaquim Tramoleda); núm. 3: El domini sarraí i la Girona carolíngia (Josep M. Nolla, Narcís M. Amich i Josep M. Salrach). Aquest darrer fascicle ha sortit el mes de febrer, i el núm. 4 apareixerà la propera primavera i abastarà des de l'inici dels comtats catalans independents fins el segle xv.

Les persones interessades a subscriure's a aquesta *Història de Girona* s'han d'adreçar a: Ateneu d'Acció Cultural (ADAC), Carrer Nou 21, 17001 Girona (Tel. 972 - 21 38 38).

► Limes

Revista del Col·lectiu de Recerques Arqueològiques de Cerdanyola, núm. 1, 1991.

Aquesta acurada revista especialitzada en Arqueologia dedica el número que comentem a la **Incineració: «Etnologia de la incineració»** (Ramón Valdés del Toro); **«El estudio de la muerte y de los ritos funerarios desde la antropología»** (F.J. Román, A. Olea, J. Padín i J. Moreras); **«Creació-Incineració»** (D. Campillo); **«Reflexions a l'entorn de la metodologia per a l'estudi de la necròpolis d'incineració. Aplicació als exemples d'Osona de Coll, s'Avenc i Serrat de Balà (Tavertet)»** (M. Molist, W. Cruells i J. Anfruns); i **«La necròpolis d'incineració de la Colomina 1 (Gerb, la Noguera). Metodologia i classificació de les estructures tu-**

mulars» (M. Ferrández, A. La fuente, J.B. López i M. Plens). A més s'hi inclouen una sèrie d'articles d'investigació i metodologia arqueològiques referits a la comarca del Vallès i dos articles sobre la política de museus: **«La política museística de la Diputació de Barcelona. Al servei dels museus locals»** i **«Els museus locals a Catalunya. Renovació o proliferació»**.

► Aixà

Revista anual de La Gabella, Museu Etnològic del Montseny, núm. 4, 1991.

Aixà dedica aquest número monogràfic a «La música tradicional a recés de la muntanya». A més d'una sèrie d'articles d'investigació musicològica de diverses contrades (Ripollès, Pallars Sobirà, Arbúcies, Alt i Baix Aragó, Osona...), apareix a manera d'annex un bon nombre de lletres de cançons tradicionals com també alguna fotografia d'interès documental.

► Lauro

Revista del Museu de Granollers, núm. 3, Granollers, febrer 1992.

Aquesta revista vallesenca dedica una sèrie d'articles en memòria i homenatge del polifacètic geògraf Salvador Llobet i Reverter. A més, destaquem el treball de Jaume Dantí **«Aproximació al Vallès del XVIII»** i, de Francesc Roma, **«Canovelles entre 1930 i 1960. Estudi demogràfic»**.

► Dovella

Revista de l'Associació Cultural Dovella, entitat vinculada al Centre d'Estudis del Bages, núm. 40, Manresa, desembre 1991.

La «Revista Cultural de la Catalunya Central» ens presenta un interessant dossier sobre balls populars que consta dels següents articles: «Danses a la comarca del Bages», de Glòria Ballús;